

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 18:1 (2013), SS.105-132.

HADİSTE BAĞLAM -BAĞLAMIN ANLAM ALANI, ÇEŞİTLERİ VE ÖNEMİ-*

The Context in Hadith: Meaning in the Context Area, Types and Its Significance

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU**

Öz

Geçmişten günümüze İslâmî ilimler sahasında ortaya çıkan tartışmaların çoğunu, Kur'ân ve hadislerin doğru anlaşılması hususu oluşturur. Hadislerden kaynaklanan problemler de hadislerin sübûtu hakkında olanlar ile hadisleri anlama ve yorumlama ile ilgili olanlar şeklinde ele alınmaktadır. Hz. Peygamber döneminden uzaklaşılması ile birlikte hadislerin doğal ortamının kaybolması ve rivâyetlerdeki bazı eksikliklerin yanı sıra zamanın, coğrafyanın ve muhatapların değişmesi, tabii olarak hadislerin farklı anlaşılması ya da anlaşılmasının önemli nedenlerinden olmuştur. Günümüzde hadislerden layıkıyla istifade edememenin büyük oranda bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir. Özde hadisler, genelde tüm metinler için düşünülecek olursa, bir metni anlamak sadece o metnin dilini anlamaktan ibaret değildir. Metni anlamak için oluşturduğu şartlara ve ortama bakmak faydalı olacaktır. İşte, bir ifadenin, sözün veya metnin ortaya çıktığı ve şekillenmesine yardım eden unsurlar onun bağlamını gösterir. Bağlam bu bakımdan metnin doğru anlaşılmasının ve isabetli yorumlanmasının anahtarı rolünü üstlenmektedir. Bu çalışmada, hadislerin anlaşılmasında önemli bir nokta olan bağlam, çeşitleri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bağlamın, İç Bağlam ve Dış Bağlam şeklinde iki kısma ayrılmasının isabetli olacağı, İç bağlamın kendi içinde, Dilsel, Konusal, İşlevsel ve Varoluşsal gib başlıklarla; Dış Bağlamın ise Zamansal, Kültürel, Sosyal, Coğrafi, Beşeri ve Psikolojik ile Siyasi şeklinde alt başlıklarda ele alınması düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Rivâyet, Anlama, Yorumlama ve Bağlam.

Abstract

Since the past emerged in the field of Islamic sciences most of the discussion has been regarding the proper understanding of the Qur'an and Hadith. The problems already caused by the Hadith traditions with those of fixed as those related to understanding and interpreting the traditions are discussed. Together with the disappearance of the natural environment and the

* Bu çalışma, *Hadislerin Anlaşılmasında Bağlamın Rolü* adlı doktora tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Coşkun, Erzurum 2012)

** Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı. e-mail: nurullahagitoglu@gmail.com

traditions of the Prophet, avoiding some of the shortcomings of rumours, as well as time, geography, and respondents had changed, of course, a different understanding of the traditions or traditions have been major causes of impenetrability. It could be stated that the reason we are not able to benefit from the Hadith comes from this fact. In particular traditions, in general for all the text, given that we only understand a text, it is not just about understanding the language of the text. in order to understand the text it Would be useful to look at the conditions and the environment in which the the text comes to life. In an other way the elements in which an expression, a saying or text emerges or the elements that shape those are called 'Context'. Accurate interpretation of the text in this respect is the key to the correct understanding of the context. In this study, the context, types of contexts and importance of contexts that has a key role in understanding The Hadith are underlined it has been seen suitable to divide context into two different sections as internal and external. and also to divide internal context in itself into subtitles as linguistic, thematic, functional and existential while we divide external context as time-oriented, cultural, social, geographical, human-psychological and political.

Keywords: Hadith, Rumor, Comprehension, Interpretation and Context.

Giriş

İslâm dini gönderilmeden önceki zamanlarda dahi rivâyete önem veren Arapların bu konuda diğer milletlerden farkı bilinmektedir. Birçok âlim onların rivâyetçi yapısını sahalarda yaşayan göçebe bir kavim olmalarına bağlar. Gerçekten göçebe hayatı yaşayan bir kavim, kendi atalarının özlü sözlerini, hikâyeye, kıssa, ensâb ve mitolojisini, şiir ve eski zamanlara ait olan tarihî durumlarını rivâyet etmiştir.¹ İslâmın gönderilmesiyle beraber de bu nakil işi devam etmiş, ilahî vahyin kontrolü ve yönlendirmesi ile daha sistematik bir özellik kazanmıştır.

Kur'ân ve sünnetin oluşturduğu hakikî bilgiyi vazgeçilmez bir erdem olarak gören İslâm medeniyeti, bu bilgiyi insan ve toplumla buluşturduğu sürece etkinliğini daha fazla hissettirmiştir.² Allah tarafından risâletle görevlendirilen, İslâm'ı tebliğ eden ve şahsında bizzat yaşayarak açıklayan, Hz. Peygamber (s.a.s) ile bu süreç gerçekleşmiştir.

Allah'tan aldığı mesajı insanlara ilettikten sonra başka görevi kalmayan bir postacı veya beşerîlikten soyutlanmış, tüm hareketleri vahiyle belirlenen kutsal bir varlık olmayan Hz. Muhammed (s.a.s) vahiy kontrolünde

¹ Zâkir Kadîrî Ugan, "Dîni ve Gayri Dîni Rivâyetler", *Dâru'l-Fünûn İlahiyât Mecmûası*, Sayı:IV, İstanbul1926, s. 140.

² Osman Güner, *Sünnetten Topluma*, Fecr Yay., Ankara 2006, s.10.

bir hayat yaşamıştır.³ Zaten insanların kendilerine örnek almaları gereken bir şahsiyetin bu özellikte olması kaçınılmazdı.

Resûlullah (s.a.s) inançta, ibâdette, tebliğde, siyasette, hukukta, iktisâta, eğitimde ve ahlâkta kısaca insan hayatının her alanında üsve-i hasene⁴ olduğundan, İslâm'a inanmış bir insanın Müslümanca bir hayat sürmesi için Hz. Muhammed'i (s.a.s) doğru anlaması gerektiği açıktır.⁵ Onun hayatı ve prensipleri tam kavranmadan, İslâm'ın insanların hayatında şekillenmesi çok zordur.

Anlaşılmayan bir peygamberin getirdiği bir dinin tam olarak hayata yansıtılması da imkânsız olacağı için, İslâm dininin anlaşılabilirliği Kur'ân ve hadîsin doğru ve tutarlı bir şekilde anlaşılmasına bağlıdır.⁶

Geçmişten bugüne İslâm düşüncesinin karşılaştığı problemlerin ve İslâmî ilimler sahasında ortaya çıkan tartışmaların çoğu, Kur'ân ve hadîsin doğru anlaşılması hususunda olagelmıştır.⁷ Hz. Peygamber'den (s.a.s) günümüze kadar Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yönelik birçok tefsîr yazıldığı gibi, hadîslerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik de çok sayıda şerh kaleme alınmıştır.⁸ Bu durum tarih boyunca Müslümanların temel kaynaklarını öğrenme ve hayatlarına tatbik etme konusundaki ihtiyaçlarının farkında olduklarını göstermektedir.

Müslim'in (v.261/875) Sahîh'inin şerhine yazdığı mukaddimede, Hadîs İlmî'nin amacının sadece hadîsin işitilip başkalarına nakledilmesi ve yazılmasından ibaret olmadığını, asıl gayenin metinlerin anlamları üzerinde düşünmek ve tahkik etmek olduğunu ifade eden⁹ İmam Nevevî (v.676/1277) de sünnetin anlaşılması ve üzerinde kafa yorulmasının bir zaruret olduğuna vurgu yapmıştır.

³ Adem Yerinde, "Hz. Peygamber (sas)'in İctihadı Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) – Özel sayı) Ankara 2003, s. 363.

⁴ Ahzâb, 33/21.

⁵ Güner, *Sünnetten Toplama*, s. 17.

⁶ Saffet Sancaklı, "Hadîslerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003, s. 306.

⁷ M. Hayri Kırbaoğlu, "Hadîs İlminde Metodoloji Sorunu", *Sünnetin Dindeki Yeri*, (Sempozyum Bildirileri), Ensar neşr., İstanbul 1998 s. 427; Sancaklı, "Hadîslerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem", aynı yer.

⁸ Sancaklı, "Hadîslerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem", aynı yer.

⁹ Nevevî, Muhyiddin, *Şerhu Müslim el-Minhâc*, (I-XVIII), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998, I, 114-115.

Zaten hadîslerden kaynaklanan problemler de hadîslerin sübûtu ile ilgili olanlar ve hadîsleri anlama ve yorumlama ile ilgili olanlar şeklinde iki grupta mütalaa edilmektedir.¹⁰ Hadîs İlmi için her iki gruptaki problemlerin de önemli olduğu ve bir bütün olarak üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Peygamber'in (s.a.s) yaşam tarzı olan ve bir anlamda Kur'ân'ın topluma yansması olan sünnetin doğru aktarılması sayesinde, İslâm dini insanlığı ihya etme hedefini gerçekleştirme imkânı bulmuştur.¹¹ İslâm âlimleri tarihî süreç içerisinde bu iki kaynağın doğru anlaşılması noktasında gereken gayreti ve çabayı göstermişlerse de bu çaba ve gayretlerin günün ihtiyaçlarına göre devam ettirilmesi de kaçınılmazdır.¹² Zira evrensel olarak gönderilmiş ve kıyamete kadar da hükmü kalıcı olan bir dinin temel kaynaklarının anlaşılması kalıcı bir ihtiyaç olarak hep devam edecektir.

Hz. Peygamber döneminden uzaklaşılması ile birlikte hadîslerin doğal ortamının kaybolması ve rivâyetlerdeki bazı eksikliklerin yanı sıra zamanın, coğrafyanın ve muhatapların değişmesi, tabii olarak hadîslerin farklı anlaşılması ya da anlaşılmasının önemli nedenlerinden olmuştur.¹³ Günümüzde bazen hadîslerden layıkıyla istifade edilememesinin büyük oranda bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir.

Özelde hadîsler, genelde tüm metinler için düşünülecek olursa, bir metni anlamak sadece o metnin dilini anlamaktan ibaret değildir. Metni anlamak için oluştuğu şartlara ve ortama bakmak kaçınılmaz olacaktır. İşte, bir ifadenin, sözün veya metnin ortaya çıktığı ortam, şekillenmesine yardım eden diğer unsurlarla birlikte onun bağlamını meydana getirir. Bağlam olmadan, hiçbir metin var olamaz, çünkü bağlam metnin varlık kazanmasına sebep olur.¹⁴ Bağlam bu bakımdan metnin doğru anlaşılmasının ve isabetli yorumlanmasının anahtarı rolünü üstlenmektedir.

Hem geçmişte hem de günümüzde İslâm bilginlerini meşgul eden hadîsleri doğru anlama ve yorumlama hususunda, birçok hadîs şerhinin yanı sıra, Esbâbu Vürûdi'l-Hadîs, Garîbü'l-Hadîs, Muhtelifü'l-Hadîs/Müşkilü'l-Hadîs

¹⁰ Kırbaçoğlu, "Hadîs İlminde Metodoloji Sorunu", aynı yer.

¹¹ Güner, *Sünnetten Topluma*, s. 10.

¹² Sancaklı, "Hadîslerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem", s. 306.

¹³ Ayhan Tekineş, *Hadîsleri Anlama Problemi*, Işık Yay., İstanbul 2000, s. 119-120.

¹⁴ Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Tibyan Yay., İstanbul 1997, s. 17.

gibi ilim dallarında pek çok eser yazılmıştır.¹⁵ Günümüzde de akademik anlamda bu konu üzerinde durulmakta ve hadislerin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili eserler verilmeye devam edilmektedir.¹⁶

Bu çalışmamızda, hadislerin anlaşılmasında önemli bir nokta olan bağlam, çeşitleri ve önemi üzerinde durulmuştur. Çünkü bir metnin, bir ifadenin doğru anlaşılabilmesi bağlamının bilinmesine bağlıdır. Yani bir ifade kendi başına, içinde bulunduğu bağlamdan bağımsız olarak düşünüldüğünde, yanlış anlamalara sebebiyet verebilir.

1. Bağlamın Anlam Alanı

Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü (veya bağlantısı, konteksi olarak bahsedilen bağlam,) bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen, birim veya birimler bütünü şeklinde tanımlanmıştır. Bağlamsal anlam da, bir sözün kullanılan veya amaçlanan bağlama göre anlam kazanması demektir.¹⁷ Bir gösterge öteki öğelerle birlikte ve onlarla bütünleşerek bir kavramı yansıtmaktadır ki, göstergelerin bağlı bulunduğu, bu öğelerin oluşturduğu bütüne bağlam denilir.¹⁸ Bağlam, aynı zamanda bir dil biriminin (sözcük ya da cümle) çevresi, bir metin açıklandığında içinde bulunduğu durum olarak da ifade edilir.¹⁹ Bir yönüyle de o (bağlam) hem içerik hem de süreç ile ilgilidir.²⁰

Bağlamın batı dillerindeki karşılığına bakılacak olursa, İngilizcede, sözün gelişi, bir söz veya davranışın anlam kazandığı, içinde meydana geldiği şartlar ve çevre anlamlarına gelen 'Context' sözcüğü ile ifade edildiği görülmektedir. Buna göre 'Contextual' demek de sözün gelişine ait²¹ demektir. Bağlam, Latince 'contextus/contexte' şeklinde, birbirine sıkıca bağlı

¹⁵Mustafa Karataş, "Hadisleri Yeniden Anlamak", http://www.gencislâm.com/Mustafa_Karatas/58/Hadisleri-Yeniden-Anlamak.html. Erişim Tarihi: 20.04.2010,

¹⁶ Mesela, Mehmet Görmez'in Sünnetin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, Selçuk Coşkun'un Hadis Değerlendirmelerinde Bütünlük, Hayri Kırbasoğlu'nun İslâm Düşüncesinde Sünnet, M. Emin Özafşar'ın Hadisi Yeniden Düşünmek vb. birçok çalışma mevcuttur.

¹⁷ Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 2005, (10.Baskı), s. 180.

¹⁸Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Anaçizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 2007, III, 200.

¹⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 202; a. mlf., *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 2005, s. 75; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV Yay., İstanbul 2011, s. 30.

²⁰ Devos Geert and Buelens Marc, "Openness to Organizational Change The Contribution of Content Context and Process" *Vlerick Leuven Gent Working Paper Series* 2003/06.

²¹The English Turkish Dictionary. Redhouse, s. 206.

örme, irtibat, rabita, rabitalı olarak anlamında kullanılmaktadır.²² Fransızca 'contexte' kelimesi ile ifade edilen²³ bağlam, Almanca'da 'Kontext'²⁴ şeklinde karşılık bulmaktadır.

Bağlamın anlama ile ilişkisi dikkat çekmektedir. Anlamanın, kendisinden önce gelen ve ona refakat eden prosedürler yoluyla sağlandığı bilinmektedir.²⁵ İşte ifadelerin ne şekilde anlaşılacağı sorusu ele alındığında 'bağlamlar' kavramına ulaşılır. Çünkü bütün ifadeler bağlamlar içerisinde ortaya çıkar ve onlar aracılığı ile anlaşılabilirler.²⁶ Bağlamın anlama ile böyle bir ilişkisi olduğuna göre, onun fikirleri etkileme yönü de unutulmamalıdır. Çünkü fikirler, zaman, mekân, tarih, toplumsal ve kültürel kıstaslardan bağımsız bir şekilde, soyut zihinlerden ortaya çıkmış gibi dursalar da durum böyle değildir.²⁷ Burada fikirlerin soyağacıyla ilgilenmenin yanında, fikirlerin gelişimi, çözümlenmesi ve yorumlanması için sosyal disiplinlerin kendi ilkelerinden çıkarılmış bakış açılarının önem kazandığı görülmektedir.²⁸

Anlama ve fikir ile böyle bir irtibat içinde olan bağlam, metinle de benzer bir ilişki içerisinde. W. E. Tolhurst'a göre metin kavramı yalnızca linguistik kurallar setine indirgenemez. Ona göre metin kavramı ancak kendi bağlamı içinde tanımlanabilir.²⁹

Düşünceler de bir bağlam içinde doğduğundan bağlam, çoğu zaman sistematik bir düşünce sistemini ifade eder. Dolayısıyla her düşünce kendi bağlamı içinde anlamlıdır. Bir düşünceyi veya bir düşünce sistemini anlamanın en iyi yolu onu kendi bağlamı içinde görmektir. Zira bağlamları farklı olan düşüncelerin beraber değerlendirilmeye alınması bazen isabetli sonuçlar vermeyebilir.³⁰

Bir metni anlamak, sadece o metnin dilini anlamak olmadığına göre metnin içerisinde var olduğu ortama başvurmak gerekir. İşte bu ortam bağlama götüren bir unsurdur. Çünkü hiçbir metin, bir bağlamı olmadan var

²² Faruk Zeki Perek, *İzahlı Latince Türkçe Sözlük*, İÜEF Yay., İstanbul 1952, s. 333-334.

²³ Ernest A. Baker, M. A. D. LIT Cassels, *French-English, English-French Dictionary*, London 1957 s. 184.

²⁴ Steuerwald Karl, *Almanca Türkçe Sözlük*, Abc Kitabevi, İstanbul 1993 s. 337.

²⁵ Rabinow P.-Sullivan W., *Toplumbilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, (Çev.;Taha Parla), Deniz Yay., İstanbul 2008, s. 26.

²⁶ Rickman H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, (Çev.: Mehmet Dağ), Etüt Yay., Samsun 2000, s. 18.

²⁷ Coser Lewis, A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları, Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarda Fikirler*, (Çev.: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), Deki Yay., Ankara 2008, s. 15.

²⁸ Coser Lewis, A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, s. 15.

²⁹ Burhanettin Tatar, *Hermenötik*, İnsan Yay., İstanbul 2004, s. 67.

³⁰ Mustafa Ünver, *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Ankara 1996, s. 69.

olamaz. Zira bağlam, dilin ve metnin varlık kazandığı zemindir. Dil ve metin bir bağlam içinde var olur. Metin ile bağlam arasındaki bu ilişki, dolaylı muhatabın anlama ulaşabilmek için bilmesi gereken bir husustur. Bu husus metnin çevresinde yer alır. Bu sebeple dolaylı muhatapların, anlama ulaşabilmek için bağlamı da öğrenmeleri lazımdır.³¹ Buradaki dolaylı muhataptan maksad, metnin oluşmasına şahit olmayan; sonradan onu duyan veya okuyan kişidir.

Mesela, "Şimdi boğaz konusunu ele alıyoruz" cümlesinde, konu tam belli değildir. Cümle, eğer tıp fakültesinde, anatomi dersinde geçiyorsa, insan boğazını anlatacaktır. Coğrafya dersinde kullanılmışsa, denizdeki ya da karadaki boğaz kavramıyla ilgilidir. Eğer aynı cümle, İstanbul Belediye Meclisinde bir oturum sırasında söylenmişse, anlatılmak istenen İstanbul boğazı'dır. Arkadaşlarıyla bir piknik düzenleyen bir kimse geziyi planlarken çeşitli hazırlıklara geçtikten sonra aynı cümleyi söyleyecek olsa, bundan çıkarılacak anlam ' yemek, yiyecek sorunu' olacaktır.³²

Bağlamı anlatmak için şöyle güzel bir örnek de verilebilir: "Sözelimi bir otobüsün geçtiği yoldaki duraklar bir levha üzerinde şu biçimde belirtilse yararlı olabilir: Kadıköy, Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Suadiye, Bostancı. Böyle bir otobüse binen yolcu eğer Erenköy'e gitmek istiyorsa, bu otobüsün oradan geçeceğini öğrenmiş olur. Fakat bu biçimde altı gösterge kullanılacak yerde, yalnızca Kadıköy-Bostancı denirse otobüsün aynı duraklarda duracağı gene anlaşılabilir. Böylelikle iki tane gösterge ile idare edilebilmesi için otobüs yönetimi ile yolcular arasında karşılıklı olarak bir anlaşmanın bir uzlaşmanın bulunması gerekir. Bununla birlikte bir yandan, bu durum yararlı olurken öte yandan da bildirinin anlaşılması belli bir ölçüde tehlikeye girmektedir. Çünkü söz konusu Kadıköy- Bostancı otobüsü arada hiç durmaksızın sefer yapan hızlı ve direkt bir otobüs de olabileceğinden, buna binaen bir yolcu Erenköy'de inmeyebilir. İşte bu noktada bağlam denilen kavram gündeme gelmektedir."³³

Yine bağlamın tanımlanması çerçevesinde şöyle bir çiçek örneği de verilir: "Bir çiçek bir saksıdan başkasına aktarılırken sapından kesilmeyip de tüm kökleri ile geçirilirse, bir gösterge de çevresinde bulunan başka göstergelerin veya koşulların oluşturduğu bir çerçeve içerisinde ve başka

³¹ Cündioğlu, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi, s. 17.

³² Aksan, *Anlambilim*, s. 77.

³³ Özcan Başkan, *Bildirişim, İnsan Dili ve Ötesi*, Multilingual, İstanbul 2003, s. 83.

birimler ile bağlantılı olarak anlam kazanır. Yani böyle bir gergef içerisinde gerçek değerini bulur. Sözelimi kırmızı renk tek başına hiçbir anlam taşımayabilir. Oysa bu kırmızı renk, eğer yeşil ve sarı renklerden oluşan bir bağlam içerisinde kullanılıyorsa, trafik düzenindeki 'dur' anlamına gelebilir. Buna karşılık aynı kırmızı renk bu sefer de mavi, yeşil, sarı renkler ile kullanılıyorsa hava raporu düzenindeki kar yağma olasılığı anlamına gelebilir. Demek oluyor ki, önemli olan nokta, yalnızca göstergenin kendisi değil, belki de bundan daha çok önemli olmak üzere içerisinde yer aldığı çerçeve, gergef, bağlamdır."³⁴

Geniş bir kavram olan ve bir varlığın durumunu karakterize eden bir bilgi³⁵ olarak da anlaşılabilir olan bağlamın unsurlarının yer, kimlik, eylem ve zaman³⁶ olduğu ifade edilmiştir. Bağlamı etkin şekilde anlamak için, bağlamın ve nasıl kullanıldığının bilinmesi gerekir.³⁷ Bu anlamda, bir olayın veya olgunun nerede, kiminle, ne zaman gerçekleştiği ve etrafındaki objeler³⁸ önem kazanmaktadır.

Bağlam, kelimelerin anlamlarına yön verir. Çünkü kelimeler, belli kavramı, belli anlamı yansıtabilirse de cümle içinde bu anlam, bağlama göre değişir.³⁹ Zira bir mimarın bir yapıyı güçlendirmesi gibi bağlam da anlamı güçlendirir.⁴⁰

Burada İslâmî ilimlerde kullanılan ve bağlamla yakın anlamı olan siyâk-sibâk kavramları üzerinde durmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

'Siyâk' kavramı, dilde, sevk ve siyâk kökünden gelen 'fiâl' vezninde bir masdardır.⁴¹ Göndermek, sürmek, sevk etmek, salmak⁴², sözün gelişi, ifade

³⁴ Başkan, *Bildirişim*, s. 84.

³⁵ Day Anind K. and Abowd Gregory D., "Towards a Better Understanding of Context And Context-Awareness", *Graphics, Visualization and Usability Center and College of Computing, Georgia Institute of Technology, Atlanta, GA, USA 30332-0280*. s. 3.

³⁶ Day Anind K. and Abowd Gregory D., "Towards a Better Understanding of Context And Context-Awareness" s. 4.

³⁷ Day Anind K. and Abowd Gregory D., "Towards a Better Understanding of Context And Context-Awareness" s. 1.

³⁸ Day Anind K. and Abowd Gregory D., "Towards a Better Understanding of Context And Context-Awareness" s. 4.

³⁹ Şahin Güven, *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanması Çökanlamlılık Sorunu*, Denge Yay., İstanbul 2005, s. 239.

⁴⁰ Bkz. Day, Anind K., "Understanding and Using Context" (2001). *Human-Computer Interaction Institute*. Paper 34. Carnegie Mellon University Research Showcase.

⁴¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaluddin, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut Trz., II, 242; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, Beyrut 1987, s. 1156.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 242; Zebîdî, Murtaza, *Tâcu'l-Arûs*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1307, VI, 386-387 vd.; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Mısır 1324, s. 249.

tarzı, üslup, tarz, yol, anlatım biçimi gibi anlamlarda kullanıldığı gibi, bir terkiib olarak 'siyâku'l-kelâm', sözün gelişi ve sevk edilişi anlamına gelmektedir.⁴³ Kısacası, bir sözün, bir ifadenin kullanımını gerekli kılan ya da ona uygun düşen ortam anlamında kullanılır.⁴⁴

Sibâk kavramı da, dilde (sebaka-yesbiku/yesbuku-sebkan) fiil kökünün sülasi birinci ve ikinci bablarında kullanılan 'fiâl' vezninde, bir mübalağalı isimdir.⁴⁵ Yarışta, savaşta, ilimde, Müslüman olmada kısaca hemen her alanda ilk, öncü ve birinci olmak anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁶ Sibâk, ıstılahî sahada, lügavî kimliğini hemen hemen korumaktadır. Öne geçmek, ileri gitmek gibi anlamlara sahip olmaya devam etmektedir.⁴⁷

Siyâk ve sibâk bir arada kullanıldığı zaman, sibâk ile kelimenin, sözün öncesi, geçmişi veya baştarafı; siyâk ile sözün gayesi ve yöneldiği şey kastedilir. Aslında siyâk, sözün ne için, hangi gayeyle söylendiğini ifade eder.⁴⁸

Kur'ân'ın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını ve yanlış yaklaşımların ortadan kaldırılmasını siyâk, nasıl sağlıyorsa⁴⁹ hadisler için de sözün siyâkî ve dolayısıyla bağlamı o kadar önemlidir.

Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü ismiyle bir çalışma yapan Mustafa Ünver çalışmasında bağlam terimini, siyâk terimine karşılık kullanmaktadır.⁵⁰ Ancak bu çok isabetli bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Zira bu çalışmada da görüleceği gibi, bağlam, siyâk ve sibâk kavramlarını da içine alan geniş bir kavramdır.

2. Bağlamın Çeşitleri

Yukarıda bağlam kavramının üzerinde genişçe duruldu. Bu başlık altında ise bağlamın değişik açılardan çeşitleri üzerinde durulacaktır. Çünkü anlamın olduğu her yerde bulunması gereken bağlamın da farklı durumlardan kaynaklandığı ve birçok çeşidinin bulunmasının doğal olduğu unutulmamalıdır.

⁴³ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, Türdav Yay., İstanbul 1992, s. 887.; Mehmet Doğan *Türkçe Sözlük*, Ülke Yay., İstanbul 1994, s. 990; *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, II, 1067.

⁴⁴ Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, s. 76.

⁴⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VI, 376.

⁴⁶ Heyet, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, s. 882; Mehmet Kanar, *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yay., İstanbul 2003, s. 1320; Ünver, s. 74.

⁴⁷ Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, s. 76.

⁴⁸ Güven, *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, s. 249.

⁴⁹ Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, s. 217.

⁵⁰ Ünver, s. 79-80; Güven, *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, s. 247.

Metnin bağlamı denildiğinde birçok bağlamdan bahsedilebilir. Mesela metnin zamansal, ekonomik, dinî, entelektüel, linguistik bağlamı, metnin ait olduğu edebî gelenek, metnin etki tarihi, metnin ait olduğu yorum gelenekleri vb. örnek verilebilir.⁵¹

Bağlamı dilsel, konusal, sınıflandırıcı, işlevsel, varoluşsal gibi metin içi; tarihsel ve kültürel gibi metin dışı şeklinde ayıranlar da bulunmaktadır.⁵²

Bağlam konusunu işlerken, toplumların da ahdi zihnilerinin olduğunu söyleyen M. Emin Özafşar, bağlamı kısımlara ayırırken şöyle der: "Toplumların ahdi zihnisinde mevcut olduğu için zikrine gerek görülmeyen fakat bir haberin tarihî ve aktüel değerini belirlemede önemli rol oynayan çevre sosyal bilimlerde şu iki ifade ile karşılanmıştır:

Olgu bağlamı: Bir olgunun kendini hazırlayan, çevreleyen yahut biçimlendiren şartlarla ve diğer olgularla birlikte oluşturduğu bütünlük içindeki yeri, olgunun başka olgulara göre konumunu belirleyen çevre.

Sosyal bağlam: Bir sosyal olgu veya ilişkiyi ortaya çıkaran çevreleyen ya da biçimlendiren değer ve koşullardır. Bunlarla kastedilen şey elbetteki en genel anlamı ile dönemin toplumsal müesseselerini şekillendiren sosyal, siyasi, ekonomik hukuki ve kültürel alt yapısıdır.⁵³

Şu husus unutulmamalıdır ki bütün ifadeler birkaç bağlamda birden yer alabilir. Bunlar bir kimsenin ifadeleri olduklarından dolayı, o kişinin zihinsel yaşamının parçalarıdır. Onlar zamansal bir bağlama aittirler, zira kendilerini etkileyen öteki ifadelerden sonra gelmişlerdir. Başkalarının ifadelerinden etkilenmeleri bakımından da onların toplumsal bağlamı vardır. Ayrıca özel bir içerikleri olduğu için de konusal bağlama da sahiptirler.⁵⁴

Bağlamın, çeşitleriyle beraber bilinmesinde yarar vardır. Çünkü bağlamı bilen ve kendisi de bağlamın bir parçası sayılan "dinleyici"nin kolaylıkla anladığı bir konuşma, yazıya aktarıldığında bağlamı bilmeyen "okur" tarafından yanlış anlaşılabilir. Bu noktada sözün, kim tarafından, kime, ne zaman, nerede ve nasıl söylenildiği, hangi ses tonuyla, hangi jest ve

⁵¹ Tatar, *Hermenötik*, s. 68.

⁵² Bkz. Şahin Güven, *Kuranın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yay. İstanbul 2005.

⁵³ Mehmet Emin Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000, s. 20.

⁵⁴ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s. 157.

mimiklerle söylenildiği önem arz eder. Bunlar bilinmedikçe bazen anlam tam olarak doğru bir şekilde oluşamayabilir.⁵⁵

Bu çalışmada ise bağlamın İç Bağlam ve Dış Bağlam şeklinde iki kısma ayrılması uygun görülmüştür. İç bağlam da, Dilsel Bağlam, Konusal Bağlam, İşlevsel Bağlam ve Varoluşsal Bağlam alt başlıkları ile incelenecektir. Dış Bağlam ise Zamansal Bağlam, Kültürel Bağlam, Sosyal Bağlam, Coğrafi Bağlam, Beşeri ve Psikolojik Bağlam ile Siyasî Bağlam şeklinde altı başlıkta ele alınacaktır. Böyle bir sınıflandırmanın Bağlam gibi anlamayı doğrudan etkileyen bir kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1. İç Bağlam ve Çeşitleri

Söz dizini, vurgu, siyâk vb. hususları sözün iç bağlamı olarak görmek mümkündür. Bu unsurlarla bir metin muhafaza edilebilirse, olduğu gibi aktarılmış anlamına gelir. Bunlar hesaba katılarak metin tahlil edilip yorumlanmış ise doğruya en yakın yorumu yapılmış gibidir.⁵⁶

Şimdi iç bağlamın alt başlıklarına bakılacak, iç bağlam çeşitleri ile ilgili olarak teorik ve kısa bilgiler verilecektir.

2.1.1. Dilsel Bağlam

Dilin anlamaya katkısını iyi bilen anlambilimciler, bu husus üzerinde durmuşlardır. Anlambilimciler, bir söze tek bir anlam yükleyebilmek için iki yola başvurmuşlardır: Anlam bağlantısını somut bir ifade ile dil dışı bir nesne arasında olan bağlantı şeklinde yorumlamak ve anlam bağlantısını ikili bir bağlantı saymaktan vazgeçip üçlü bağlantı olarak yorumlamak. Buna göre üçüncü unsur çok anlamlı bir ifadenin anlamlarını bire indirgemek için lazım bütün faktörlerdir. Bu faktörler o ifadenin dilsel bağlamı ile ilgilidir.⁵⁷

İfadeler kendi başlarına bilinebilen atomik olgular olmayıp tüm ifadelerin bir bağlamı vardır ve çoğu başka bağlamlara da sahiptir. Her ifade bir kimse tarafından meydana getirilir ve ötekilere benzer. Çoğu ifadeler aynı zamanda öncekilerden etkilenir, bir konuyu ötekilerle paylaşır ve bir amaca katkıda bulunur.⁵⁸ İşte ifadenin dil içinde kendisini etkileyen unsurlarla olan bu ilişkisi, dilsel bağlamı ortaya koymaktadır. Tabii olarak da bir dildeki bir

⁵⁵Mustafa Yıldız, *Kur'ânı Anlamada Bağlamın Rolü*, Erişim tarihi: 12.02.2010, <http://www.kuranimiz.net/detay.asp?haberID=211>.

⁵⁶Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 294.

⁵⁷Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 2000, s. 298. (Grunberg, 44'ten naklen)

⁵⁸Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s. 119.

ifadeyi doğru anlamak için sadece o dili bilmek her zaman yeterli olmayabilmektedir. Bu da bize bağlamın önemini tekrar göstermektedir.

2.1.2. Konusal Bağlam

Üzerinde durulmasında fayda olan bir başka bağlam da, bir iç bağlam çeşidi olarak konusal bağlamdır.

Eğer ifadeler arasındaki bağlantılar, ortak bir içerik tarafından sağlanıyorsa buradaki bağlam konusaldır. Mesela bir kitap hakkındaki bütün tanımlar bu bağlamı meydana getirir. Sözgelışı bir kitap, tümcelerinin ve bölümlerinin düzeni söz konusu olduğunda işlevsel bir bağlam, belli bir konuda yazılmış olması bakımından ise konusal bir bağlamdır.⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm açısından konuya bakılacak olursa, onun konularına göre tertip edilmiş bir kitap olmamasına rağmen bazı durumlarda aynı konuyla ilgili âyetleri peş peşe sıraladığı görülür. Peşpeşe gelen bu âyetlerin genelde ortak bir hedefi olduğu için, ifadeler gözetilen bu maksadın etrafında döner. Bundan dolayı belli bir âyet grubunun içerisinden tek bir âyetin veya âyetin bir bölümünün alınıp doğru anlaşılması çoğu zaman mümkün olmaz⁶⁰. Söz konusu durum hadîs rivâyetleri için de aynen geçerlidir.

2.1.3. İşlevsel Bağlam

Bir bağlamdaki ifadeler özel amaçlara hizmet eden ve oynadıkları rol yönüyle açık bir şekilde birbirleri ile ilişkili ise bu bağlam işlevseldir.⁶¹

Arapçanın yapısı gereği hadîslerdeki bazı ifadelerin değişik manâları bulunmaktadır. Ancak çok anlamlı bir kelimenin dahi her bir kullanımında durum ve bağlam tarafından belirtilmiş tek anlamı olduğunu unutmamak gerekir. Buna göre bir kelimenin anlamı, kullanılıştan kullanılışa değişebilen bir nesne durumundadır. Yani anlam, sadece kelimenin biçiminin değil bir de kullanışa ilişkin durum ve bağlamın da bir fonksiyonu sayılmalıdır.⁶² Belki Arap dili, fıkıh, usûl ve tefsir âlimlerinin de kullandığı Arapça bir kelime olarak "vaz" terimiyle ifade edilen durum olmalıdır. Çünkü lügattaki çok anlamlı bir kelime, kullanıcının dilinde ve oluşturulan cümle içerisinde diğer anlamlarını terk edip sadece bir anlamı taşır. Böylece her kullanıldığı ibare içinde, sahip olduğu anlamlar yumağının içinden sadece birisiyle vücut bulur. İşte bize

⁵⁹ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s.119.

⁶⁰ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 2009, s. 46.

⁶¹ Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s. 118-119.

⁶² Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, s. 298.(Grünberg Teo, Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme s. 43'ten naklen).

düşen görev, ibare içindeki kelimenin hangi anlamı taşıyarak orada yer aldığını doğru tespit etmektir. Çünkü sözcük, her bir ibare içinde farklı anlamlar için kullanılmış olabilir. İşte ilk kullanıcısı tarafından belli bir anlam için seçilmiş olan ve yorumlayıcının ulaşmayı istediği kelimenin yüklendiği ilk anlama işlevsel anlam diyebiliriz. Bu durumda lügatta çok anlamı olan kelimenin, kullanıldığı cümleye yön ve amaç tayin ettiği etkin anlamına işlevsel anlam denilebilir. Bu da o metin var olduğu sürece varlığını devam ettiren, anlamıyla muhatabın düşünce veya davranışını belirleyici ve sınırlayıcı bir anlamı taşıması manasına gelir.

Bir eseri, o eseri ortaya koyan yazar kadar anlayabilmek için eserin bütününe hâkim olan ideanın açık bir şekilde anlaşılması gereklidir. Hadîs rivâyetleri için düşünüldüğünde hadîslerin Kur'ânla beraber müstakil bir eser kabul edilip ana fikri o şekilde yakalamak ve tek tek rivâyetleri bu ana fikre göre yorumlamak gereklidir.⁶³

2.1.4. Varoluşsal Bağlam

Varoluşsal bağlamın işlevsel bağlamdan farkı, ondan daha genel olmasıdır. Hadîsler bakımından düşünülürse, işlevsel bağlam, herhangi bir konuda vârid olan bir hadîsin Hz. Peygamber'in o konuda yerleştirmek istediği temel prensipler ile bağlantısıdır. Varoluşsal bağlam ise bir hadîsin İslâm'ın evrensel ilke ve esasları doğrultusunda anlaşılmasıdır.⁶⁴

Zaten bir dinin peygamberinin o dinin evrensel ilkelerine ters mesajlar vermesi düşünülemez. Bundan dolayı hadîslerin doğal olarak, en geniş bağlam denilebilecek bu evrensel prensipler ışığında incelenmesi rivâyetlerin doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu durumun da sağlıklı bir sünnet anlayışına hizmet edeceği şüphesizdir.

Hadîslerin varoluşsal bağlamını ihmal etmemek için, sünnetteki hükümlerin arka planını, yani ortamını iyi tespit etmek gerekir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in sünnetinde esas aldığı ilke ve prensipleri kavramak da önemlidir. Burada Kur'ân-sünnet bütünlüğüne de dikkat edilecektir. Zira sünnet Kur'ân'ı tefsîr ettiği gibi, bazen de Kur'ân sünneti tefsîr eder. Ayrıca sünnetin bütünlüğüne riâyet için konuyla ilgili tüm rivâyetleri toplamak da gerekir.⁶⁵ Bütün bunlarla beraber rivâyetleri incelerken Hz. Peygamber'in

⁶³ Görmez, Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s. 299-300.

⁶⁴ Görmez, Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s. 300.

⁶⁵ Selahattin Polat, *Hadîs Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul Trz., s. 267.

yaşam tarzı ve hadislerdeki temel ilke ve prensipleri de göz ardı etmemek bir zarurettir.

2.2. Dış Bağlam ve Çeşitleri

Bu kısımda rivâyet metinlerinde görünmeyen öğeler olarak zamansal yön, fiziki ortam, psikolojik ortam, sosyolojik ortam vb. ele alınacaktır. Bu tür bağlamlar dış bağlamı oluştururlar.⁶⁶

2.2.1. Zamansal Bağlam

Bağlamından kopuk olmayan doğru bir anlama için zamansal bağlam önemli bir katkı yapar. Çünkü bir kelime bir cümlede, bir cümle içinde yer aldığı bir paragrafta, paragraf ait olduğu bölümde, bölüm içinde yer aldığı eserde anlamlı olduğu gibi bir fikir veya olay da üzerinde gerçekleştiği mekân, oluşmasına sebep olan sosyokültürel zemin ve zamansal bağlamında tam olarak anlaşılabilir.⁶⁷

Rivâyetlerin muhteva tahlili yapılırken en genel çevre olan zamansal çevre üzerinde durulması önem arz eder. Zira yapılacak incelemede rivâyetin bu çevreyle alakası tespit edilebilir. Daha önce de bahsedilen toplumların ahdi zihnilerini oluşturan faktörlerden birinin zamansal çevre olduğu unutulmamalıdır. Zamansal çevreyi analiz etmek, rivâyetler ile tarihî olaylar arasında irtibat kurmak suretiyle hadislerin tarihî olarak ortaya çıkışlarını ve gelişmelerini takip etme imkânını da verebilecektir. Örneğin sahîh kaynaklarda da geçen ve hilafetin Kureyşlilere ait olduğunu ifade eden bir rivâyeti⁶⁸ İbn Haldûn (v.808/1406), söylendiği dönemin zamansal çevresi ile ilişkisini kurarak yorumlamış ve şöyle demiştir: "Halifenin neseb bakımından Kureyş'ten olması, Sakife olayında sahâbenin ittifakla buna karar vermiş olmaları sebebiyledir. Ensâr, Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek isteyerek, bizden bir emir ve sizden bir emir olsun, diye hak iddia ettiklerinde, Kureyşliler, Ensâr'ın bu iddiasına Hz. Peygamber'in "İmamlar Kureyş'tendir" hadîsi ile karşılık verip, Hz. Peygamber bize sizin iyi ve hayırlı kişilerinize iyilikte bulunmamızı ve kötülerinizin kusurlarını affetmemizi tavsiye etti, emirlik sizin hakkınız olsa sizi bize tavsiye etmezdi, diye onların hak taleplerinin yerinde olmadığını söylemişlerdir. Bunun üzerine Ensâr da bu isteklerinden ve Sa'd'a biat etmekten vazgeçmiştir."⁶⁹

⁶⁶ Özaşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 293.

⁶⁷ Özaşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s. 303-304.

⁶⁸ Bu rivâyetin Hz. Peygamber (sas)'e ait olmadığı sonucuna varan görüş için bkz. Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği*, AÜİFD XXIII/121-213.

⁶⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Trz., s. 234.

İbn Haldûn (v.808/1406), bu hükmün gerçek sebebinin irdelerken mutlaka neseb şartında onun meşruiyetine gerekçe olacak başka bir maslahatın olması gerektiğini belirtir. Konuyla ilgili bütün unsurları birlikte değerlendirip tahlil ettiğinde güveni, dayanışmayı ve ihtilafın önlenmesini sağlayacak asabiyet (soy birliği) gibi bir sonuçla karşılaştığını söyler. Zira siyasî iktidar buna sahip olduğu zaman, halk ona gönülden bağlanıp itaat eder. Böylelikle fitne ve kargaşa da engellenmiş olacaktı.⁷⁰

Görüldüğü gibi İbn Haldûn, rivâyetin zamansal bağlamına bakarak onu değerlendirmekte ve onun zâhirî anlamını aşırıp gâî yorumuna dikkat çekmektedir.⁷¹ İbn Haldûn'un yorumu isabetli görülmesi bile zamansal çevre dikkate alınarak böyle rivâyetlerin başka açılardan, o dönemin siyasi ve sosyal durumu ışığında değerlendirilmesi mümkündür.⁷²

Gelenekten kurtulması mümkün olmayan insanlar tarih ve gelenek içinde var olurlar. Metinlerin de yorumu öyle veya böyle gelenek doğrultusunda olmak durumundadır.⁷³ Örneğin Schleiermacher'in hermenötik teorisindeki amacı, belirli metinlerin doğru anlaşılmasıydı ve buna da zamansal bağlamların katkıda bulunması gerektiği ifade ediliyordu.⁷⁴

2.2.2. Kültürel Bağlam

Bağlamı gözönünde bulunduran bir anlama için kültürel bağlamın tespiti de önem arz etmektedir.

Evrensel bir din olan İslâm'ın bu özelliği sıklıkla vurgulanır. Ancak İslâm'ın evrenselliğine yapılan güçlü vurgular bazen yerelliğine yapılmaz. Oysa unutmamak gerekir ki onun evrenselliğini anlamamanın yolu yerel görünümünü anlamaktan geçmektedir.⁷⁵ Bu durum hadisleri doğru anlama yolunda, onların ortaya çıktıkları kültürel şartların bilinmesinin faydalı olacağını göstermektedir.

⁷⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 234-235. Bkz. *Mukaddime Tercümesi-II*, Süleyman Uludağ, DergahYay., İstanbul 1991, I/ 162-163.

⁷¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, I/171.

⁷² Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 340.

⁷³ Polat, "Din, Vahiy ve Peygamberlik Işığında Hadis ve Sünnetin Mahiyeti", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnet'in Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003, s. 22.

⁷⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, (Çev.: H. Arslan, İ. Yavuzcan), Paradigma Yay., İstanbul 2008, I/274.

⁷⁵ Ejder Okumuş, "İslâm'ın Yerel Bağlamları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (11), 69-100, Değerler Eğitimi Merkezi, s. 69.

İnsan içinde yaşadığı toplumun yerel özelliklerinden etkilenerek hayatını devam ettirir. Yerel özellikler, o toplumun mekân ve kültür boyutlarıdır. Yerellik sosyal ve kültürel farklılaşmayı da ifade eder.⁷⁶

Bir metni anlamaya çalışırken o metnin içinde doğduğu kültürel çevrenin⁷⁷ göz önünde bulundurulması önemlidir.

2.2.3. Sosyal Bağlam

İnsanların birbirleri ile ilişkilerini gösteren sosyal bağlam da bir ifadenin, bir metnin anlaşılmasında önemli bir unsurdur. Sosyal bağlam kişisel ve toplumsal değişkenleri içine alır. Kelimeler, cümleler hep içinde buldukları kültür sisteminden ve toplumdan etkilenirler. İşte sosyal bağlam söz ve davranışları etkileyen bu faktörleri ihtiva eder.⁷⁸

Sosyal bağlam bir sosyal olgu veya ilişkiyi ortaya çıkaran çevreleyen ya da biçimlendiren değer ve koşullar⁷⁹ olduğu için yaşanan coğrafyayı, sosyal ortamı ve o dönemde kullanılan eşyaları bilmek önemlidir. Zira o dönemin sosyal yapısı ve kültürü bilinmeden bazı metinleri doğru anlamak mümkün değildir.⁸⁰

2.2.4. Coğrafi Bağlam

Bir metnin ortaya çıktığı zaman kadar mekân ve coğrafya da onun anlaşılmasında önemlidir.

Bağlam kavramının temelinde mekân unsuru vardır. Mekân, bağlamı meydana getirir. Yani bağlamın dayandığı temeli oluşturur. Mekân sadece coğrafi değil aynı zamanda algısal konumu da içerir. Mekân ayrıca ideolojik ve dinsel anlam şemsiyeleri, kültürel değer yönelimleri, sosyal protokolleri yöneten ilkeler, bölgesel ortam ve noktalar, zamandaki ve tarihteki anlar, biyografik faktörler, yakın iletişim halkaları ve içinde bulunulan durumlar ile şekillenmektedir. Bir dünya, bunun gibi faktörler tarafından oluşturulan bir mekân etrafında ortaya çıkar.⁸¹

⁷⁶ Ejder Okumuş, "İslâm'ın Yerel Bağlamları", s. 70.

⁷⁷ Shin, Shung J.; Morgeson, Frederick P.; Campion, Michael A., "What you do depends on where you are: understanding how domestic and expatriate work requirements depend upon the cultural context" *Journal of International Business Studies* | January 1, 2007.

⁷⁸ Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s. 302.

⁷⁹ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2008, s. 218.

⁸⁰ Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*, s. 234.

⁸¹ William E. Paden, *Kutsalın Yorumu*, (Çev.:Abdurrahman Kurt) Sentez Yay., İstanbul 2008, s. 150.

Coğrafyanın insanın bilgi ve davranışlarına tarihsellik kattığı da bir gerçektir. Öyle ifadeler vardır ki bunlar ancak o zamanki tabii ve coğrafi şartlar ve fiziki mekân göz önüne alındığında anlamlı olabilmektedir.⁸²

Fransız tarihçi Braudel'e göre 'uygarlıklar mekânlardır'. Ona göre çevre her şeyi açıklamamakla birlikte 'her uygarlık sınırları aşağı yukarı sâbit bir mekâna yani kendine özgü bir coğrafyaya bağlıdır.'⁸³ Hadîslerin ihtiva ettiği sanat ve ziraatle ilgili teknik bilgiler, hadîslerde bahsi geçen coğrafi bölgelerle ilgili bazı ayrıntılar o zamanda kullanılan eşyaların adları ne için kullanıldıkları vb. ayrıntılar bilinmeden bir kısım hadîsler gerçek manâda anlaşılabilir olmaz.⁸⁴

Savaş için karşı karşıya gelen orduların savaş düzenini ya da savaşın gidişini anlamak için arazinin durumunu, hava şartlarını vb. bilmek ne kadar gerekli⁸⁵ ise bazı metinlerin söylenildiği veya fiiliyata geçirildiği mekân ve coğrafi durumun göz önünde bulundurulması da o kadar gereklidir. Bu noktaya dikkat edilmemesi o metinlerin anlaşılmasını zorlaştırır.⁸⁶

İnsan toplumlarını tahlil etmenin önemli bir adımı da onların üzerinde yaşadıkları coğrafyanın analiz edilmesidir. Coğrafya ve iklim ile insan ilişkisi, insan yapısı ve karakterinin oluşumunda çevrenin rolü İbn Haldûn'dan bu yana toplum bilim araştırmalarında ele alınmış uzun uzun işlenmiştir.⁸⁷

2.2.5. Beşeri ve Psikolojik Bağlam

Bağlam için önemli olan anlama faaliyetinde, insan kaynaklı söz üzerinde durulduğuna göre, fitrî özelliklerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Zira insanın aklî melekeleri, fitrî duyguları, fitrî huyları, mizac, karakter ve yetenek gibi beşeri özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler hem başkalarını anlamayı hem de başkaları tarafından anlaşılmayı etkileyebilmektedir.⁸⁸

Buna göre bir metnin doğru anlaşılması için gerekli dış bağlamlardan bir tanesi de beşeri ve psikolojik bağlamdır. İnsan davranışları ile ilgili olan Psikolojinin kişinin ifadeleri üzerinde de etkili olacağı kuşkusuzdur. Zira

⁸²Nevzat Tartı, *Hadîslerde Tarihsellik*, (Yayımlanmamış doktora tezi)Ata.Ü.S.B.E., Erzurum, s. 76-77.

⁸³Braudel, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yay., Ankara 2006, s. 33-35; Tekineş, *Hadîsleri Anlama Problemi* s. 234.

⁸⁴Tekineş, *Hadîsleri Anlama Problemi* s. 236.

⁸⁵Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, s. 103.

⁸⁶Selçuk Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yay., Ankara 2003, s. 271.

⁸⁷İbn Haldun, *Mukaddime*, I/37-72.

⁸⁸Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, s. 268.

insanın tamamen psikolojisini devre dışı bırakarak konuşması veya hareketler sergilemesi çok zordur.

2.2.6. Siyasi Bağlam

Dış bağlamlardan bir tanesi de siyasi bağlamdır. Siyasi bağlam da, sosyal ve kültürel bağlama benzer şekilde hadîsin vârid olduğu ortamın göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Çünkü doğru bir anlama bu şekilde kolaylaşacaktır.

Metnin yazılma döneminin koşulları ile okunduğu dönemin güncel koşulları arasındaki farklılıkların bilincinde olmak gerekir.⁸⁹ Bu anlamda bir ifadenin ortaya çıktığı zamandaki siyasi şartlar ve ortamın da önemli olduğu söylenebilir.

Zira şu gerçek unutulmamalıdır ki, her metnin kendi bağlamı içinde taşıdığı anlam, yazar tarafından yazıldığı döneme ya da okunduğu döneme bağlı olarak değişik biçimde yorumlanabilir. O halde anlam, kısmen metnin dışındadır denilebilir. Metnin anlamını, bir bakıma okurun kendi bilgi ve değer yargılarını tanıma çabası biçiminde algılamak gerekir. Her metnin açıklanması, birbirini tamamladığı ölçüde aynı anda hem içerik hem de biçim üzerine gelişmek zorundadır.⁹⁰

3. Hadîsleri Anlamada Bağlamın Önemi

Sünnette bulunan hükümlerin arka planını ve ortamını tespit etmek bakımından Hz. Peygamber'in hadîslerinde esas aldığı prensiplerin; emir, yasak, sakındırma ve tavsiyede bulunurken hangi kişisel ve çevre şartlarını dikkate aldığına bilinmesi önemlidir. Çünkü o, sünnetinin insanlar tarafından iyi bilinmesi ve kalıcı olmasını istemekteydi. Bundan dolayı her sünnetin hangi şartlarda ve hangi amaçlarla ortaya çıktığını iyi belirlemek gerekir. Bu yapılırken, Kur'ân-sünnet bütünlüğü ve ilişkisi de asla göz ardı edilmemelidir. Çünkü Kur'ân ve sünnet karşılıklı olarak birbirini tefsîr edip açıklamaktadırlar. Çoğu zaman hadîslerin birbirini tefsîr ettiğini de düşünürsek sünnetin bağlamına dikkat edecek şekilde ele alınması gerektiği de ayrıca önem kazanmaktadır.⁹¹ Dolayısıyla doğru ve tutarlı anlamaya giden yol Kur'ân ve sünneti bir bütün olarak görüp değerlendirmek ve hadîsleri bağlamlarını göz önünde bulundurarak incelemekten geçer.

⁸⁹ Sıddık Akbayır, *Cümle ve Metin Bilgisi Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme*, Kendi Yay., İstanbul 2006, s. 14.

⁹⁰ Akbayır, *Cümle ve Metin Bilgisi Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme*, s. 14.

⁹¹ Polat, *Hadîs Araştırmaları*, s.267; Saffet Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yay., İstanbul 2001, s. 114.

Hız. Peygamber'in asırlar sonra bile olsa bizimle diyaloga geçtiği araçlar olarak nitelendirilebilecek hadîs metinleri, bağlamlarından koparıldıkları takdirde boşlukta gibi olurlar. Çünkü metnin bazen gerçeğin yerini alabildiği de görülmektedir. Bu durum şartlardan kaynaklandığı gibi, yazının söylemi çok derinden etkilediğini de unutmamak lazımdır. Hatta yazı kimi zaman metnin sahibinin amacına rağmen bağımsız bir hâl bile alabilmektedir.⁹² İşte bu gibi yönlerinden dolayı hadîs metninin bağlamının tespit edilmesi bir ihtiyaç olmaktadır.

Hadîslerin bağlamlarına dikkat edilmemesi dolaylı olarak dinin yanlış veya eksik anlaşılmasına neden olabilir. Dini metinleri eksik ve yanlış anlamların da bazen dini red gibi aşırı yollara gitme tehlikesini beraberinde getirdiği bilinmektedir. Buna sebep de çoğu zaman cımbızla çekilmiş gibi nasları tabîî ortamından kopararak bağlamları ihmal etmektir.⁹³ Bağlamın önemsenmesini gerektiren bu durum aslında onun, dinin bütünü açısından Hadîs İlmi sınırlarını aşan bir önemde olduğunu ortaya koymaktadır.

Farklı bağlamlarda yer alan düşüncelerin farklı geçerlilik ölçütleri olabileceği bilinmektedir. Zaten bundan dolayı bir düşünce kendi bağlamında anlamlı olmakta ve değer kazanmaktadır. Bir düşünce sistemini en iyi derecede anlamak için onu kendi bağlamı içinde görmek ve anlamaya çalışmak gerekir.⁹⁴

Anlam bağlantısının yalnızca sözlü veya yazılı bir ifade ve onun sözlük anlamı arasındaki ikili bağlantıdan ibaret kabul edilmemesi gerektiğine Hız. Peygamber'in "Ateşte pişen yiyeceklerden dolayı abdest alınmaz"⁹⁵ hadîsi örnek gösterilir. Çünkü sadece metninden hareket edilirse her yemekten sonra abdest almamız gerekir. Ancak bu söze muhatap olan toplumun özellikle etli yemeklerden sonra 'kokusu yokluğundan hayırlıdır.' diyerek ellerini üzerlerine sürdükleri⁹⁶ düşünülür ve Hız. Peygamber'in onları maddî-manevî temizliğe alıştırmaya gayesi de dikkate alınır dil ile ifade edilenden farklı olarak bir bağlam ifadesi ortaya çıkar. Ayrıca vudû' kelimesinin de

⁹²Selçuk Coşkun, "Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadîs Yorumlarındaki Yanıltıcılığı", *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:35, Erzurum 2008, s. 35.

⁹³Mehmet Erdoğan, *Akil Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yay., İstanbul 2005, s. 281.

⁹⁴Ünver, *Kuranı Anlamada Siyakın Rolü*, s. 69.

⁹⁵Tahâvî, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1494, I, 62.

⁹⁶İbn Kuteybe, *Garibu'l-Hadis*, Matbaatu'l-Âni, Beyrut 1977, I, 84.

Arapçada el yıkamak manâsına da geldiği göz önüne alınırsa⁹⁷ hadîsin 'ateşte pişen yiyeceklerden sonra ellerinizi yıkayınız' diye tercüme edilmesinin daha isabetli olduğu görülecektir.⁹⁸

Hadîslerin anlaşılması çerçevesinde konuya bakılacak olursa, öncelikle Hz. Peygamber'in farklı bağlamlarda insanlarla diyalog kurarken son derece anlaşılır olmaya çalıştığı görülür. O, insanların anlayabileceği ifadeleri seçmiş, bazen örnekler vermiş, benzetmeler yapmış kimi zaman da kelimelere soyut anlamlar yükleyerek anlam çerçevelerini genişletmiştir. Hatta bazı zamanlarda temsilî birtakım sahnelerle mesajlar vermeye çalıştığı bile olmuştur. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kullandığı dil, üslup ve teknik gerçekten dikkate değerdir.⁹⁹ İnsanlardan bir insan olarak hayatın içinde olan bir elçinin mesajını en güzel ve verimli bir biçimde iletmesi de iletişimin böyle olmasını gerektiriyordu.

Her sözün bir temel bir de bağlamsal anlamı olduğu gibi, sünnetin sözlü ifadeleri olan hadîslerin de temel ve bağlamsal anlamları bulunmaktadır. Hadîsin söylenme amacı, sebep-i vürûdu, hadîste geçen bir hükmün illeti, ancak bağlamın doğru tespit edilmesiyle ortaya konabilir. Bunları genelde manâyla rivâyet edilen hadîslerin lafzında aramak her zaman isabetli bir davranış olmaz.¹⁰⁰ Hadîsin bu yönü ihmal edildiği zaman maksadı aşan uygulamalar da ortaya çıkabilecektir.¹⁰¹ Bu durum da dinin yanlış veya eksik anlaşılması tehlikesini beraberinde getirecektir.

Hadîsleri doğru anlamak ve yorumlamak için gerekli olan bağlam, bütün unsurlarıyla önem taşır. Ancak bu husus sadece sözlü ifadelerde değil, Hz. Peygamber'in fiilleri ve yaşam tarzı değerlendirilirken de hep göz önünde tutulmalıdır. Zira o hem vahye muhatap bir peygamber hem de bir beşerdir. Onun içinde yaşadığı çevre ve sosyokültürel ortamı, ilk muhataplarını, o günkü toplumun olgularını vs. tespit etmek gereklidir.¹⁰²

⁹⁷ Hattâbî, Ebû Suleyman Hamd b. Muhammed el-Bustî, *Garîbu'l-Hadîs*, I-III, (Tahk.: Abdülkerîm İbrahim el-Azbevî), Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1983, I, 80.

⁹⁸ Coşkun, Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük, s. 298.

⁹⁹ Özer, "Hadîslerin Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Retorik Analiz: Vadettikleri ve Sınırlılıkları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), Sayı: 2, s. 240.

¹⁰⁰ Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* s. 296; Nası Aslan, "Sünnetin Günümüze Taşınması", *Diyanet İlmî Dergi* (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) Özel sayı) Ankara 2003, s. 351.

¹⁰¹ Nası Aslan, "Sünnetin Günümüze Taşınması", s. 358.

¹⁰² Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, s. 296-297.

İslâm âlimlerinin metinleri anlamaya yönelik olarak, söylenen her sözü ve yapılan yorumları bir insan fiili olarak gördükleri söylenmiştir. Zaten hadîsler de Resulullah'ın bir fiili olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla her ikisi de insana ait fiil olarak nitelendirilebilecek söz ve yorum gibi iki olgu ortaya çıkmaktadır. Ancak öte taraftan hadîsleri açıklama gayesiyle söylenen sözlerden insanın sorumlu olduğu ve mutlaka hesabını vereceği bir amel olarak algılandığı da bir gerçektir.¹⁰³ Bu durum hadîsleri doğru anlamaya çalışmanın doğal bir sorumluluk olduğunu ve insanın anlama fiilini harekete geçirdiğini ortaya koymakla beraber işin dinî hassasiyetini de göstermektedir.

İstikrarlı bir hayat yaşamış, daima Kur'ân'ı tebliğ ve tebyin ile uğraşmış, çelişkiden uzak mükemmel bir ahenk içinde bu görevlerini yerine getirmiş olan Hz. Peygamber'in hadîslerinde de aynı özelliğin olması lazımdır. Ancak bazı nedenlerden dolayı hadîslerin parçacı bir yaklaşımla aktarılması veya bağlamından kopararak ele alınması günümüzde bazen hadîsin problemlerin kaynağı olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu tür sorunlardan dolayı hadîslerin iç ve dış bağlamlarını gözeterek değerlendirilmesi zaruri bir öneme sahiptir. Nitekim bir âyetin Kur'ân'ın diğer âyetleri içinde, bir hadîsin de sahîh kabul edilen diğer hadîsler içinde bir bağlamı bulunmaktadır. Ayrıca aynı rivâyetin birden çok tarîkinin olabilmesi bakımından hadîs için ayrı bir bağlam sorunu bulunmaktadır. Bundan dolayı bir rivâyet tüm tarîkler toplanmadan incelenirse isabetli olmaz. Zira bir hadîsin farklı tarîklerinin karşılaştırılması bazen onun ilk rivâyettekinden farklı anlaşılmasına yol açabilmektedir.¹⁰⁴ Aslında hiçbir düşünce parçacı yani bütünlükten uzak yaklaşımlarla sağlıklı değerlendirilemeyecekken, Müslümanlara bir yaşam tarzı sunan hadîslerin evleviyetle böyle olması doğaldır.

Sünnete bağlamından kopuk ve parçacı yaklaşmanın günümüzde farklı tarzlarda da olsa hadîs uydurmacılığının devam etmesine neden olabileceği söylenmiştir. Çünkü hadîs, sıhhatinden, bağlamından, bütünlüğünden, muhatabından vs. koparılması durumunda Hz. Peygamber'in kastetmediği bir anlama çekilebilecektir.¹⁰⁵

¹⁰³Fikret Karapınar, "Rivâyetlerde İşari Yorum", HTD, 5 (2), 2007, s. 103.

¹⁰⁴Bkz. Selahattin Polat, "Hadîslerin Kur'âna Arzının Problemleri", *Sünnetin Dindeki Yeri* (Sempozyum Bildirileri), Ensar Neşr., İstanbul 1998, s. 176; Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, s. 16.

¹⁰⁵Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, s. 17.

Hız. Peygamber'in söz ve davranışlarının anlamlandırılması ile Kur'ân'ın anlaşılması arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Zira Kur'ân'daki emir ve nehiyleri tebliğ eden Hız. Peygamber aynı zamanda nasıl uygulanacaklarını da kendi şahsında örneklendirerek göstermiştir.¹⁰⁶ Bu durum İslâmın anlaşılması için Kur'ânın, Kur'ânın anlaşılması için de hadîslerin anlaşılmasının hayatiyetini teyit etmektedir.

Hadîsler tedvîn edilirken rivâyetler farklı isnadlarla toplandığı için sahâbe ve tâbiînden alındığı şekliyle bazen bağlamlarından ve bütünlüğünden kopararak eserlere toplanmıştır. Sonrasında gelen tasnîf döneminde de özellikle konu esaslı hadîs kitaplarının telif edilmesi sırasında, bazen rivâyetlerin taktî' edilerek kaydedilmesi bağlam ve bütünlüğün bir miktar daha kaybolmasına neden olabilmektedir.¹⁰⁷ Ancak tasnîf faaliyetinin genel olarak hadîsleri anlamaya katkısı da inkâr edilemez. Bu yönüyle hadîslerin bütünlüğüne ve bağlamına olan olumlu etkisini de unutmamak gerekir.

Hadîslerin bağlamına ilk dönemlerden itibaren hiç dikkat edilmediğini söylemek insafıca bir tutum olamaz. Örneğin İbn Hacer ve Aynî gibi hadîs şarihleri de hadîsleri anlamak gayesiyle hadîsin özel bağlamını tespit etmek vb. amaçlarla bir hadîsin farklı rivâyetleri üzerinde incelemeler yapmışlardır. Ancak şu hususu da unutmamak gerekir ki, geleneksel olarak hadîs ilminde farklı rivâyetlerin her biri ayrı bir hadîs olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu durum, bütünü yakalama hususunda bir dezavantaj olmuştur. Kimi zaman da rivâyetlerdeki farklılıkların genellikle değişik zamanlarda söylenmiş sözler olduğu şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Bu durum da ayrıştırma gibi bir tehlikeye kapı aralamıştır. Öte taraftan metin merkezli yaklaşımın da şerhlerde bu konuda olumsuz bir etkisi olmuştur.¹⁰⁸ Bütün bu olumsuzlukların doğru anlama ve yorumlamaya yapacağı zararı azaltmak için aynı konudaki rivâyetleri toplamak ve hadîsin gerek özel gerekse genel bağlamını tespit için konuyla ilgili tüm rivâyetler ve bilgileri bir araya getirmek gerekmektedir. Ayrıştırma diye nitelendirilemeyecek bu faaliyet sonucunda tüm rivâyetlerden hareketle olayın bütünü tespit etmek kolay hale gelecektir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Yavuz Ünal, "Hadîslerin Anlaşılmasında Metni Yeniden İnşa Sorunu", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003, s. 439.

¹⁰⁷ Zişan Türcan, *Hadîs Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E, Ankara 2008, s. 212 vd.

¹⁰⁸ Türcan, *Hadîs Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, s. 212 vd.

¹⁰⁹ Ahmet Yücel, *Başlangıçtan Günümüze Hadîs Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 2009, s. 286-287.

Sünnetin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasının önündeki engelleri kaldırmayı kolaylaştırmak için şekil ve lafza takılmadan bunların arkasındaki ilke, prensip ve değerleri yakalamak gerekir. Tâbiî bununla yetinmeyerek sosyal bilimlerdeki çağdaş anlama metodlarından da faydalanma yoluna gidilmesi isabetli olacaktır. Bu amaçla yeni bir yöntem¹¹⁰ geliştirmenin gerekliliği de savunulmuştur.

SONUÇ

Hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması nasıl bir gereklilikse buna denk olarak yeni yöntem geliştirme ihtiyacı da o kadar lüzumludur. Ancak yeni yöntemlerin geliştirilmesi kadar mevcut yöntemlerin de doğru kullanılmasının birçok soruna çözüm getirebileceği unutulmamalıdır. Öyle ki, muasır ihtiyaçlara cevap vermek için önceki usûl, yöntem veya teknikler yeterli olmazsa yenilerini kullanmak gerekir. Onların birikimini, hadisleri anlamaya dair katkılarını ve bakış açılarını genişlemesine ve derinlemesine tam olarak takdir edebilmek için önceki usûl ve yöntemlerin bilinmesi ve mümkün mertebe kullanılması, geleneksel düşünceyle irtibatın korunması açısından önem arz etmektedir. Yeni yöntemler her ne kadar cazip görünse de bazı riskleri taşımaktadır. Herhangi bir sosyal bilimin ihtiyacı ve amaçları doğrultusunda teşekkül etmiş olan çağdaş bir yöntemin doğrudan Kur'ân veya hadisi anlama yöntemi olarak tatbikinde uyumsuzluklar hatta sakıncalar oluşabilir. Biz, hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda öncelikle dinî, duygusal, bilimsel ve geleneksel karakteriyle bütünleşmiş ve düşüncede sürekliliği muhafaza ederek geleneğin doğru anlaşılması, ihtiyaca cevap verdiği sürece önceki usûl ve yöntemlerin bilinmesi ve kullanılması taraftarıyız.

Yeni yöntemlerin uygulanmasında belli sakıncalar giderilmelidir. Konunun uzmanlarınca bilinen, müzakere edilen ve kabul gören bir olgunluğa kavuştuğu takdirde yeni usuller denenmelidir. Yoksa herkesin yeni muttali olduğu çağdaş bir yöntemi, bilimsel mantaliteye veya bilimin dokusuna uygunluğu ve uyumunu iyice tetkik etmeden ve uzmanlarla paylaşmadan sadece "bir yenilik" getirmek arzusuyla ortaya sürmesi uzlaşmadan ziyade tefrika ve enerji tüketen ihtilaflara yol açabilecektir.

¹¹⁰ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000, s. 20.

Bu bakış açısıyla biz de "bağlam" yöntemini uzmanların tartışmasına açarak uygun görüldüğü takdirde hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasında bir yöntem olarak kullanılması için bu çalışmayı hazırladık.

İlk dönemlerden itibaren İslâm'ın iki ana kaynağından biri olan hadîsleri anlama faaliyetine önem veren Müslümanlar, her dönemde Hz. Peygamber ve hadîslerini, daha önce yapılan çalışmaları da göz önüne alarak yeniden anlamaya çalışmışlardır. Öte yandan hadîsleri anlama faaliyeti Kur'ânı daha iyi anlama gayesine, dolayısıyla İslâm'ın anlaşılması ve yaşanmasına hizmet amacı da gütmektedir.

Hadîslerin rivâyeti ve nakli konusunda muhaddislerin gösterdiği üstün gayret ve hassasiyet bu işin ne kadar hayati olduğunu gösterir. Rivâyetlerin senedlerinin sağlıklı bir şekilde aktarılması, râvîlerin durumlarının sıkı bir biçimde incelenmesi ve metinlerin Kur'ân, Sünnet, akıl ve tarihi gerçekler gibi bazı esaslara açıkça ters düşmemesine bakılması da yine hadîslerin sağlam bir biçimde nakledilmesine yöneliktir.

Nakledilen hadîslerin doğru bir biçimde anlaşılması da ayrıca önemlidir. Çünkü sâbit olduğu kabul edilen rivâyetlerin doğru anlaşılması ve doğru yorumlanması da en az sıhhat problemi kadar hayatidir. Buna yönelik olarak da şerh edebiyatı, Garîbu'l-Hadîs, Muhtelifu'l-Hadîs/Müşkilu'l-Hadîs, Nâsih-Mensûh vb. gibi ilim dalları ortaya çıkmıştır.

Ancak ilk dönemlerden itibaren yapılmış çalışmalar takdire şayan olsa da, hadîslerin doğru anlaşılması konusunda bazı sorunların çıktığı ve bir takım yönlerin ihmal edildiği de bir gerçektir. Örneğin sünnetin olduğu toplumsal şartların göz ardı edilmesi, hadîslerin sebab-i vürûdu ile siyâk-sibâkının gözden uzak tutulması, sünnetin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını engelleyen sorunlar arasında yer almaktadır. Aynı şekilde hadîslerin parçacı bir bakış açısıyla ele alınması ve bütünlük prensibinin bazı yerlerde ihmal edilmesi de üzerinde durulması gereken bir husustur. Hatta bu parçacı yaklaşımın yani bütünlük içinde değerlendirilmemesinin bir nevi hadîs uydurmacılığının devamı sayılabileceği de ifade edilen bir gerçektir.

Hadîslerin anlaşılmasında ihmal edilen önemli noktalardan biri de rivâyetlerin bağlamından kopuk bir biçimde ele alınmasıdır. Dilbilimin diğer bilimsel disiplin ve düşünce sistemlerine armağanı olan bağlam terimi, diğer sosyal bilim disiplinlerinde, bir terim veya ifadeye anlamını veren dış şartları ve çevreyi dile getirir. Bağlam, herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler

örgüsü veya bağlantısıdır. Bir dil birimini çevreleyen ondan önce veya sonra gelen birçok durumda söz konusu birimi etkileyen onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünüdür.

Bu çalışmada, anlamayı önemli ölçüde etkilediği ortaya çıkan 'Bağlam'ın, İç Bağlam ve Dış Bağlam şeklinde iki kısma ayrılmasının isabetli olacağı sonucuna varılmıştır. İç bağlamın kendi içinde, Dilsel Bağlam, Konusal Bağlam, İşlevsel Bağlam ve Varoluşsal Bağlam alt başlıklarına ayrılabilmesi; Dış Bağlamın ise Zamansal Bağlam, Kültürel Bağlam, Sosyal Bağlam, Coğrafi Bağlam, Beşeri ve Psikolojik Bağlam ile Siyasi Bağlam şeklinde alt başlıklarda ele alınabileceği görülmüştür.

Bağlamın herhangi bir metnin doğru anlaşılabilmesi ve yorumlanmasının yanında, dinî metinleri ve özellikle hadisleri doğru kavramak adına hayati önemde olduğu sonucu elde edilmiştir. Bir hadisin, varsa sebep-i vürûdu, siyâk-sibâkı, vârid olduğu sosyal şartlar, tarihî ve kültürel ortam gözardı edilerek anlaşılmasının çok zor olacağı ve daha da vahim olanı asıl amacından çok farklı taraflara çekilebileceği de net olarak anlaşılmıştır. Buna dair örnekler ilgili çalışmamızda yer almaktadır. Biz burada sadece yöntemin teorik çatısını paylaşmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Akbayır, Sıddık, *Cümle ve Metin Bilgisi Okuma Anlama Yorumlama Çözümleme*, Kendi Yay., İstanbul 2006.
- Aksan, Doğan, *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara 2005.
- , *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Cilt:1, TDK Yay., Ankara 2007.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul 2009.
- Aslan, Nasî, "Sünnetin Günümüze Taşınması", *Diyanet İlmî Dergi*, (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) Özel Sayı), Ankara 2003, s. 351.
- Başkan, Özcan, *Bildirişim, İnsan Dili ve Ötesi*, Multilingual, İstanbul, 2003.
- Braudel, Fernand, *Uygurulukların Grameri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmgeYay., Ankara 2006.
- Coser, Lewis, A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları, Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarda Fikirler*, (Çev.: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), DekiYay., Ankara 2008.
- Coşkun, Selçuk, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yay., Ankara 2003.
- , "Anlam Değişmelerinin Sebep Olduğu Anakronik Bakış ve Hadîs Yorumlarındaki Yanıltıcılığı", *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı: 35, Erzurum 2008.

- Cündioğlu, Düccane, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlamın Tarihi*, Tıbyan Yay., İstanbul 1997.
- Day, Anind K., "Understanding and Using Context" (2001). *Human-Computer Interaction Institute*. Paper 34.Carnegie Mellon University Research Showcase.
- Day Anind K. And Abowd Gregory D., "Towards a Better Understanding of Context And Context-Awareness" *Graphics, Visualization and Usability Center and College of Computing*, Sayı:3, Georgia Institute of Technology, Atlanta, GA, USA 30332-0280.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İfav Yay., İstanbul 2011.
- Devos Geert And Buelens Marc, "Openness to Organizational Change The Contribution of Content Context and Process", *Vlerick Leuven Gent Working Paper*, Series 2003/06.
- Dogan, Mehmet, *Türkçe Sözlük*, Ülke Yay., İstanbul 1994.
- Erdoğan, Mehmet, "Makâsıdı Şeria Bağlamında Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003.
- Ernest A. Baker, M. Cassels, *French-English, English-French Dictionary*, London 1957.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut 1987.
- Gadamer, Hans Georg, *Truth and Method*, Stagbooks, London 2001.
- , *Hakikat ve Yöntem I*, (Çev.: H.Arslan, İ. Yavuzcan), Paradigma Yay., İstanbul 2008.
- , *Hakikat ve Yöntem II*, (Çev.: H.Arslan İ.Yavuzcan), Paradigma Yay., İstanbul 2009.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 2000.
- Güner, Osman, *Sünnetten Topluma- Toplum ve Kültür Yazıları*, Fecr Yay., Ankara 2006.
- Güven, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yay., İstanbul 2005.
- Hatiboğlu, Mehmed Said, "Hilafetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, XXIII, 121-213.
- Hattâbî, Ebû Suleyman Hamd b. Muhammed el-Bustî, *Garîbu'l-Hadîs*, I-III, (Tahk. Abdülkerim İbrahim el-Azbevi), Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1983.
- Heyet, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, Türdav Yay., İstanbul 1992.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Trz.
- , *Mukaddime*, (I-II), Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1991.
- İbn Kuteybe, Abdullah Muslim ed-Dîneverî, *Garîbu'l-Hadîs*, I-III, (Tahk. Abdullah el-Cebûri), Matbaatu'l-Ânî, Bağdat 1977.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut Trz.

- İsfahanî, Râğıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1324.
- Kanar, Mehmet, *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yay., İstanbul 2003.
- Karapınar, Fikret, "Rivâyetlerde İşari Yorum", *HTD*, 5(2), 2007, (89-104)
- Karataş, Mustafa, *Hadîsleri Yeniden Anlamak*, <http://www.gencİslâm.com/Mustafa-Karatas/58/Hadîsleri-Yeniden-Anlamak.html>
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I-II, İstanbul 1971.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000.
- , *Hadîs İlmünde Metodoloji Sorunu*, Sünnetin Dindeki Yeri, (Sempozyum Bildirileri), Ensar Neşr., İstanbul 1998.
- Nevevî, Muhyiddin, *Şerhu Muslim el-Minhâc*, I-XVIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998.
- Okumuş, Ejder, "İslâm'ın Yerel Bağlımları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (11), (69-100), Değerler Eğitimi Merkezi.
- Özağar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000.
- Özer, Salih, "Hadîslerin Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Retorik Analiz: Vadettikleri ve Sınırlılıkları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006).
- Perek, Faruk Zeki, *İzahlı Latince Türkçe Sözlük*, İÜEFY Yay., İstanbul 1952.
- Polat, Salahattin, *Hadîs Araştırmaları*, İnsan Yay., İstanbul Trz.
- , "Hadîslerin Kurana Arzının Problemleri", *Sünnetin Dindeki Yeri*, (Sempozyum Bildirileri), Ensar Neşr., İstanbul 1998.
- , "Din, Vahiy ve Peygamberlik Işığında Hadîs ve Sünnetin Mahiyeti", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003, Sayı:22.
- Rabinow, P.-Sullivan W., *Toplumbilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, (Çev.: Taha Parla), Deniz Yay., İstanbul 2008.
- Redhouse, *The English Turkish Dictionary*, Sev Yay. İstanbul 2006.
- Rickman, H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, (Çev.: Mehmet Dağ), Etüt Yay., Samsun 2000.
- Sancaklı Saffet, *Sünneti Doğru Anlamak*, Sır Yay., İstanbul, 2001.
- , "Hadîslerin Doğru Anlaşılması ve Yorumlanmasında Takip Edilecek Yöntem", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul 2008.
- Shin, Shung J.; Morgeson, Frederick P.; Campion, Michael A. "What you do depends on where you are: understanding how domestic and expatriate work requirements depend upon the cultural context", *Journal of International Business Studies* | January 1, 2007.
- Steverwald, Karl *Almanca Türkçe Sözlük* Abc Kitabevi İstanbul 1993.

- Tahâvî, Ebû Cafer, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, I-XVI, (Tahk. Şuayb el-Arnavut), Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1494.
- Tartı, Nevzat, *Hadîslerde Tarihsellik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ata.Ü.S.B.E., Erzurum.
- Tatar, Burhanettin, *Hermenötik*, İnsan Yay., İstanbul 2004.
- Tekineş, Ayhan, *Hadîsleri Anlama Problemi*, Işık Yay., İstanbul 2000.
- Türcan, Zişan, *Hadîs Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) A.Ü.S.B.E, Ankara 2008.
- Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.
- Ünal, Yavuz, "Hadîslerin Anlaşılmasında Metni Yeniden İnşâ Sorunu", *İslâmın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, (Sempozyum Bildirileri) TDV Yay., Ankara 2003, s. 363.
- Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, Sidre Yay., Ankara 1996.
- William E. Paden, *Kutsalın Yorumu*, (Çev.: Abdurrahman Kurt), Sentez Yay., İstanbul 2008.
- Yerinde, Adem, "Hz. Peygamber (sas)'in İctihadı Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi*, (Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas) Özel Sayı, Ankara, 2003, s. 363.
- Yıldız, Mustafa, *Kur'ânı Anlamada Bağlamın Rolü*, <http://www.kuranimiz.net/detay.asp?haberID=211>. Erişim tarihi 12.02.2010.
- Yücel, Ahmet, *Başlangıçtan Günümüze Hadîs Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 2009.
- Zâkir Kadirî Ugan, *Dinî ve Gayrı Dinî Rivâyetler*, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Mecmuası, Sayı: IV, İstanbul 1926.
- Zebîdî, Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs*, Dâru'l-Fikr, yy., 1307.